
НАСИЛЬНИЦЬКЕ АБО НЕДОБРОВІЛЬНЕ ЗНИКНЕННЯ ОСІБ

ВИКЛАД ФАКТІВ № 6

ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА

Харків
«ФОЛІО»
2004

Друге видання

Ця публікація здійснена за фінансової підтримки Європейського Союзу. За зміст публікації відповідає лише Харківська правозахисна група, і його ні за яких обставин не можна вважати таким, що відбиває позицію Європейського Союзу
This document has been produced with the financial assistance of the European Union. The contents of this document are the sole responsibility of Kharkiv Human Rights Protection Group and can under no circumstances be regarded as reflecting the position of the European Union

Насильницьке або недобровільне зникнення осіб. Виклад фактів / Харківська правозахисна група. – Харків: Фоліо, 2004. – 22 с.

© С.Ю.Захаров, упорядкування, 2004
© Харківська правозахисна група, 2004
© Б.С.Захаров, художнє оформлення, 2004

ВСТУП

«З'являються якісь люди. Вони вриваються в помешкання сім'ї до багатих чи бідних, в будинок, в халупу чи халабуду в місті або в селі всюди. Вони приходять у будь-який час дня і ночі, як правило, в цивільному одязі, інколи в формі і завжди із зброєю. Нічого не пояснюючи, не показуючи ордера на арешт, часто не говорячи, хто вони такі і за чією вказівкою діють, вони беруть із собою одного або декількох членів сім'ї в машину, застосовуючи при цьому, якщо є необхідність, насильство».*

Такий вигляд може мати перший акт драми, який закінчується насильницьким або недобровільним зникненням людей, що є особливо обурливим порушенням прав людини. Такі дії приносять страждання, які паралізують жертву, бо її тримають у невіданні стосовно її долі, часто піддають тортурам і яка постійно побоюється за своє життя і життя членів своєї сім'ї, у яких надія змінюється відчаєм, які чекають і турбуються інколи роками і які можуть ніколи не отримати ніяких відомостей. Жертви знають про те, що їхнім сім'ям нічого не відомо про їхнє місцеперебування і що навряд чи хто-небудь прийде їм на допомогу. Залишені без захисту закону і відірвані від суспільства, вони фактично позбавлені всіх прав і повністю залежать від примх своїх викрадачів. Якщо насамкінець їх не очікує смерть і, можливо, їх випускають із цього страхіття, все одно жертви будуть тривалий час відчувати на собі фізичні і моральні наслідки цієї форми знущання над людською особистістю, жорстокості і тортур, якими звичайно супроводжується викрадення.

Сім'я і друзі зниклих осіб також зазнають повільних моральних тортур, не відаючи, чи жива жертва, і якщо жива, то де і в яких умовах її тримають, і який стан її здоров'я. Більше того, вони також зазнають погроз і знають, що їх може очікувати подібна участь і що пошук правди сам по собі може бути небезпечним.

Горе сім'ї часто посилюється тяжким матеріальним станом, який виник після зникнення. Людина, яка зникла безвісти, часто є головним годувальником сім'ї. Він може також бути єдиним членом сім'ї, який спроможний вирощувати урожай і вести сімейні справи. Сім'ї завдається не тільки велика моральна, але й матеріальна шкода, враховуючи ті втрати,

* Доповідь під назвою «Зникнення! Метод терору», підготовлена Незалежною комісією з міжнародних гуманітарних питань. Лондон. 1986 рік.

які підуть на організацію пошуку. Сім'я не знає, чи повернеться коли-небудь близька людина, і це не дає можливості пристосуватися до нової ситуації. Наслідком цього часто буває матеріальне і соціальне погіршення умов життя сім'ї.

РІШЕННЯ, ЯКЕ ПРИЙНЯЛА ГЕНЕРАЛЬНА АСАМБЛЕЯ

Враховуючи серйозний характер зникнення осіб, Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй приділила особливу увагу розгляду цього огидного явища. В 1979 році у своїй резолюції 33/173 вона запропонувала Комісії з прав людини Організації Об'єднаних Націй розглянути питання про зниклих безвісти осіб з тим, щоб дати належні рекомендації. В серпні того ж року Підкомісія з попередження дискримінації і захисту меншин Організації Об'єднаних Націй уже детально розглянула питання по зникнення осіб і запропонувала конкретні інституційні заходи, які б вжила комісія.

СТВОРЕННЯ РОБОЧОЇ ГРУПИ

Згодом у 1980 році за ініціативою Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй Комісією з прав людини Організації Об'єднаних Націй була створена Робоча група, яка займалася питаннями насильницького або недобровільного зникнення осіб. Ця Робоча група стала першим механізмом у межах Програми прав людини Організації Об'єднаних Націй, створеним з метою розгляду конкретних аспектів порушень прав людини незалежно від того, де такі порушення сталися. В наступні роки були створені інші тематичні механізми в суміжних галузях, таких як, наприклад, призначення Спеціального доповідача з питання про безпідставні страти або страти без судового розгляду та Спеціального доповідача з питання про катування.

Сьогодні Робоча група, яка займається насильницьким або недобровільним зникненням осіб, розглядає близько 18 тис. індивідуальних випадків у понад 40 країнах. З причин, які не залежать від Робочої групи, лише частина цих випадків була розслідувана. Однак неможливо визначити, скільком випадкам зникнення осіб Робоча група могла б запобігти, дякуючи терплячим і невпинним контактам з відповідними урядами.

Уже сам по собі той факт, що їй вдається, особливо в межах своєї процедури вживати термінових заходів, виявляти сприяння в розслідуванні випадків і таким чином, можливо, рятувати людські життя, вважається достатньою підставою для продовження її діяльності. Більше того, механізм Робочої групи слід розглядати як відображення стурбованості між-

народного співтовариства і у зв'язку з цим рішучість діяти. Його також слід розглядати як складову частину довготривалого процесу, спрямованого на ліквідацію серйозних порушень, процесу, мета якого полягає в тому, щоб привернути увагу громадськості до прав людини і надавати консультативні послуги та технічну допомогу урядам у справі заохочення і захисту прав людини.

I. ПРАВА, ЯКІ ПОРУШУЮТЬСЯ ВНАСЛІДОК ПРАКТИКИ ЗНИКНЕННЯ ОСІБ

Практика насильницького зникнення осіб порушує весь комплекс прав людини, втілений у Загальній Декларації прав людини і викладений у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, а також в інших основних міжнародних документах, які стосуються прав людини. Зникнення осіб може також призвести до серйозних порушень норм, які містяться у Кодексі поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку і в Мінімальних стандартних правилах поводження з ув'язненими, які були прийняті Економічною і Соціальною Радою Організації Об'єднаних Націй у 1957 році. При зникненні осіб можуть порушуватися такі права індивіда:

– право на життя; зниклі особи можуть бути безпідставно страчені або можуть померти ув'язненими в результаті жорстокого поводження чи відсутності медичного догляду;

– право на свободу і безпеку особистості і пов'язані з цим його/її права; такі як право не зазнавати безпідставного арешту, право на справедливий судовий розгляд і право на визнання його/її правосуб'єктності;

– право на гуманне поводження під час затримання і право не зазнавати тортур чи жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує гідність, поводження і покарання.

При зникненні осіб порушується право на сімейне життя, а також права економічного, культурного і соціального характеру, такі як право на достатній життєвий рівень і право на утворення сім'ї. Досвід Робочої групи свідчить, що зникнення головного годувальника сім'ї, особливо в не дуже багатих країнах, часто ставить сім'ю в безвихідне соціально-економічне становище, в якому більшість із прав, передбачених Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права, не можуть бути реалізовані.

Зникнення осіб також негативно впливає на жінок (особливо вагітних) і дітей. Деякі конкретні права, передбачені в міжнародному біллі про права людини, спрямовані на забезпечення турботи про дітей, вагітних жінок, матерів, які годують, права кожної дитини на самобутність, турботу і захист її батьків.

II. ДІЯЛЬНІСТЬ РОБОЧОЇ ГРУПИ ЩОДО НАСИЛЬНИЦЬКОГО АБО НЕДОБРОВІЛЬНОГО ЗНИКНЕННЯ ОСІБ

Як зазначалося вище, Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла резолюцію 33/173 під назвою «Зниклі безвісти особи», в якій вона висловила стурбованість щодо повідомлень, які надходять із різних куточків світу і які стосуються насильницького або недобровільного зникнення осіб, і запропонувала Комісії з прав людини Організації Об'єднаних Націй розглянути це питання з тим, щоб подати належні рекомендації. В той же час вона закликала уряди виділити відповідні ресурси, щоб проводити невідкладне і неупереджене розслідування випадків насильницьких або недобровільних зникнень і забезпечити, щоб органи, які відповідають за підтримку правопорядку чи органи безпеки були повністю підзвітні, особливо юридично, при виконанні своїх обов'язків. Така підзвітність повинна включати юридичну відповідальність за невиправдане зловживання владою, яке може призвести до насильницьких або недобровільних зникнень чи до інших порушень прав людини.

У резолюції 20 (XXXVI) від 29 лютого 1980 року Комісія ухвалила «створити на один рік робочу групу в складі п'яти членів Комісії, які виступають як експерти у своїй власній якості для вивчення питань, які стосуються насильницьких або недобровільних зникнень осіб». З тих пір мандат і коло відання Робочої групи кожного року поновлюється Комісією і затверджується Економічною і Соціальною Радою Організації Об'єднаних Націй. Починаючи з 1986 року мандат і коло відання Робочої групи продовжується на два роки.

У своїх останніх резолюціях Комісія з прав людини Організації Об'єднаних Націй схвалила методи роботи Робочої групи й принципи гуманності, які лежать в основі її мандата. Вона настійливо закликала відповідні уряди вжити заходів для забезпечення захисту сімей зниклих безвісти від усілякого залякування чи брутального поводження, якого вони можуть зазнавати, і ще закликала їх серйозно підійти до розгляду питання про те, щоб запросити Робочу групу відвідати їхні країни. Вона також підкреслила значення широкого висвітлення цілей, процедур і методів Робочої групи в межах інформаційної діяльності Центру прав людини Організації Об'єднаних Націй.

Створивши Робочу групу, Комісія вперше відрегулювала механізм, дякуючи якому шляхом відкритої процедури розглядаються конкретні порушення прав людини, що мають особливо серйозний характер. Спочатку робочі групи і спеціальні доповідачі призначалися тільки для розгляду стану в галузі прав людини в тій чи іншій країні або території.

НОВИЙ МЕХАНІЗМ

У ході здійснення свого широкого мандата Робоча група розробила якісно новий, нетрадиційний механізм розгляду скарг про порушення прав людини. Вона отримує і розглядає повідомлення про зникнення осіб, які подаються родичами чи організаціями з прав людини, що діють від їх імені. Після встановлення на відповідність цих повідомлень деяким критеріям, Робоча група скеровує інформацію про окремі випадки відповідним урядам з проханням провести розслідування і поінформувати Робочу групу про його результати. Робоча група розглядає величезну кількість конкретних випадків порушень прав людини, виходячи із суто гуманних принципів і незалежно від того, чи ратифікував уряд діючі юридичні документи, що передбачають процедуру розгляду скарг окремих осіб. Робоча група діє в основному як канал зв'язку між сім'ями зниклих осіб і урядами. І понині вона успішно розвиває з більшістю урядів діалог, спрямований на вирішення справи. Вона також ввела процедуру вжиття термінових заходів, у відповідності з якою голова Робочої групи має право запитувати інформацію про останні випадки зникнень протягом часу між сесіями Групи, тим самим допомагаючи уникнути відстрочок для зусиль, щоб врятувати людське життя. Основна діяльність Робочої групи полягає у розгляді індивідуальних випадків. Але вона розглянула також це явище на більш абстрактному рівні шляхом вивчення, зокрема, такого: якою мірою різні громадські, політичні, а також соціальні, економічні і культурні права порушуються через практику насильницьких зникнень осіб. Як доповнення до цього, вона дослідила юридичні та інституційні механізми боротьби з нею і надання правової допомоги на національному рівні, зокрема під час відвідування країн, які відповідно до прохання Комісії з прав людини Організації Об'єднаних Націй запросили Робочу групу.

Робоча група проводить шести-восьмиденні наради тричі протягом року. Вона за традицією проводить одну нараду за межами Женеви (Швейцарія), щоб вислухати повідомлення про випадки зникнення від рідних і свідків, які не можуть виступити в Робочій групі. Були здійснені місії в такі країни: Мексика і Кіпр (1982), Болівія (1984), Перу (1985 і 1986), Гватемала (1987) і Колумбія (1988).

III. МЕТОДИ РОБОТИ

Методи роботи Робочої групи ґрунтуються на її мандаті, передбаченому резолюцією 20 (XXXIV) Комісією з прав людини Організації Об'єднаних

них Націй, і перш за все орієнтовані на виконання її головного завдання. Це завдання полягає у поданні допомоги сім'ям щодо з'ясування долі та місцеперебування їхніх зниклих безвісти рідних, які в результаті зникнення були позбавлені захисту закону. З цією метою Робоча група прагне створити канал зв'язку між сім'ями зниклих і урядами з тим, щоб дізнатися, де знаходяться зниклі особи і розслідувати достатньо документовані і чітко встановлені окремі випадки, про які прямо чи побічно повідомили Робочій групі сім'ї зниклих осіб. Функції Робочої групи вичерпуються після того, як доля і місцеперебування зниклої особи з'ясовані в результаті розслідувань, проведених урядом чи сім'єю, незалежно від того, ця особа жива чи мертва. Робоча група не займається питанням щодо встановлення відповідальності за конкретні випадки зникнення або за інші порушення прав людини, які могли трапитися під час зникнення. Її діяльність має суто гуманітарний характер. Прикладом насильницького або недобровільного зникнення може бути таке: чітко встановлена особа проти її волі перебуває під охороною посадових осіб державного чи урядового органу, організованої групи чи окремих осіб, які начебто діють від імені, при підтримці, з дозволу чи з відома уряду. Ці сили після цього приховують місцеперебування цієї особи, відмовляються повідомити про її долю або визнати, що ця особа затримана.

Робоча група не займається ситуаціями, пов'язаними із міжнародними збройними конфліктами, враховуючи при цьому компетенцію Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ) в подібних випадках, як це визначено Женевськими конвенціями від 12 серпня 1949 року і додатковими Протоколами до них.

При спрямуванні інформації про зникнення Робоча група має справу виключно з урядами, виходячи з того принципу, що уряди повинні брати на себе відповідальність за будь-яке порушення прав людини, скоєне на їх території. Однак, якщо зникнення приписуються терористам або повстанським рухам, які ведуть боротьбу з урядом на його території, то тоді Робоча група утримується від їх розгляду. Робоча група вважає, що по суті не варто контактувати з такими групами з метою розслідування чи з'ясування випадків зникнень, за які на них покладена відповідальність.

ПРИЙНЯТНІСТЬ

Повідомлення про зникнення осіб розглядаються Робочою групою як прийнятні, якщо вони надходять від сім'ї або друзів зниклих осіб. Але такі повідомлення можуть скеровуватися Робочою групою через представників сімей, уряду, міжурядові і гуманітарні організації та інші достовірні джерела. Повідомлення повинно подаватися у письмовому вигляді з чіткою вказаною особою, що подала його.

Для того щоб уряди могли проводити результативні розслідування, Робоча група надає їм інформацію, яка містить хоча б початкові вихідні дані. Окрім цього Робоча група постійно просить джерела повідомлень подавати якомога більше деталей про зниклих осіб (номери особистих посвідчень, якщо вони є) та про обставини зникнення. Робоча група просить подавати такі мінімальні відомості:

- a) прізвище, ім'я зниклої особи;
- b) дата зникнення, тобто день, місяць і рік арешту чи викрадення, або день, місяць і рік, коли зниклу особу бачили востаннє. Якщо її бачили востаннє в центрі утримання під охороною, достатньо вказати приблизну дату;
- c) місце арешту, викрадення або де зниклу особу бачили востаннє (вказати хоча б місто чи поселення);
- d) сторони, які, вірогідно, здійснювали арешт або викрадення, або такі, що тримають зниклу особу в невідомому центрі під охороною; і
- e) заходи, вжиті для з'ясування долі чи місцеперебування зниклої особи, або хоча б вказівку на те, що їхні зусилля для використання внутрішніх засобів правового захисту привели до погіршення становища або ж не дали ніяких наслідків.

ВИПАДКИ ЗНИКНЕНЬ, ПРО ЯКІ БУЛО ПОВІДОМЛЕНО

Випадки зникнень осіб, про які було повідомлено, подаються на детальний розгляд Робочої групи під час її сесій. Повідомлення, які відповідають зазначеним вимогам, спрямовуються, маючи спеціальний дозвіл Робочої групи, відповідним урядам з проханням провести розслідування та інформувати Робочу групу про результати. Випадки, про які було повідомлено, доводяться до відома відповідного уряду листом Голови Робочої групи через Постійне представництво при Організації Об'єднаних Націй.

У випадку зникнення вагітної жінки дитина, яка, ймовірно, повинна була народитися під час того, коли мати знаходилася в ув'язненні, згадується в описові випадку разом із матір'ю. Випадок із цією дитиною розглядається окремо, якщо свідки повідомляють про те, що мати під час ув'язнення дійсно народила дитину.

Випадки, які трапилися протягом трьох місяців до повідомлення про них Робочій групі, доводяться до відома відповідних міністерств іноземних справ телеграмами. Рішення про їх спрямування може приймати Голова на підставі спеціальних повноважень, які делегувала йому Робоча група. Повідомлення про випадки, які трапилися раніше встановленого тримісячного терміну, але не більше, ніж за рік до дати отримання про них відомостей секретаріатом, можуть спрямовуватися листом з дозволу Голови в період між сесіями при умові, що вони так чи інакше пов'язані з випадками, які відбулися протягом трьох місяців.

Повідомлення про зникнення, в яких вказується, що офіційні особи більше, ніж однієї країни несли безпосередню відповідальність або були пов'язані із зникненням, спрямовуються як уряду країни, де це зникнення відбулося, так і уряду країни, офіційні особи або представники якої, ймовірно, брали участь в арешті або викраденні зниклої особи. Але такі випадки реєструються тільки по тій країні, де ця особа, як уже повідомлялося, знаходиться в ув'язненні і де її востаннє бачили.

Хоча б один раз протягом року Робоча група нагадує кожному уряду про випадки, які ще не розслідували. Більше того, будь-якої пори року будь-який уряд може запитати резюме нерозгаданих та/або нез'ясованих випадків, повідомлення про які спрямовувала йому Робоча група.

ВІДПОВІДІ УРЯДІВ

Усі відповіді, які отримуються від урядів щодо повідомлень про зникнення, розглядаються Робочою групою і спрямовуються джерелам цих інформацій, яким пропонується зробити зауваження та/або подати додаткову інформацію про ці випадки.

Якщо у відповіді чітко вказується на місцезнаходження зниклої особи (живої чи мертвої) і якщо ця інформація є достатньо конкретною, щоб можна було обґрунтовано вважати, що вона задовольнить сім'ю, то тоді Робоча група на своїй сесії, яка відбувається після отримання такої інформації, ухвалює рішення вважати даний випадок з'ясованим.

Якщо у відповіді міститься конкретна інформація про долю зниклої безвісти людини після повідомленої дати зникнення, але не повідомляється її місцеперебування (наприклад, мова йде про те, що деякий час перед тим вона була звільнена із в'язниці, або що вона знаходиться на волі, але не повідомляється де), то в такому випадку запитується відповідь у джерела цієї інформації. Якщо джерело не відповідає протягом шести місяців з дня скерованої йому відповіді уряду, то випадок вважається з'ясованим. Якщо джерело інформації обґрунтовано оскаржує інформацію уряду, це доводиться до відома уряду і пропонується подати свої зауваження.

Якщо джерело подає інформацію, яка підтверджується документами про те, що даний випадок вважався з'ясованим помилково, оскільки відповідь уряду торкається іншої особи, яка не має відношення до даної ситуації, про яку було повідомлено; або не отримана джерелом протягом згаданих вище шести місяців, то Робоча група повторно спрямовує інформацію урядові з проханням подати свої зауваження. За обставин, що склалися, цей випадок знову вважається нез'ясованим, а Робоча група дає спеціальні пояснення Комісії з прав людини Організації Об'єднаних Націй із вказівкою на помилки та неточності.

Будь-яка додаткова інформація, яка стосується суті, що йде від джерела стосовно нез'ясованого випадку, подається на розгляд Робочої групи і за згодою Групи надсилається відповідному уряду. Якщо додаткова інформація пояснює цей випадок, то це доводиться до відома уряду.

Робоча група веде справи про випадки осіб, що зникли, до тих пір, поки не з'ясується точне їхнє місцеперебування. Цей принцип зберігається незалежно від зміни уряду в тій чи іншій країні. Але Робоча група вважає випадок з'ясованим і тоді, коли компетентні органи, вказані у відповідному внутрішньому законодавстві, повідомляють при підтвердженні рідних та інших зацікавлених сторін, що зникла особа вважається такою, що загинула.

IV. ЯК ПОДАВАТИ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ВИПАДКИ ЗНИКНЕННЯ ОСІБ

Інформація про насильницьке або недобровільне зникнення особи можна подавати в будь-якому письмовому вигляді, в нагальних випадках краще телеграмою або телексом чи телефаксом:

Робочій групі з питань насильницького або недобровільного зникнення осіб Комісії з прав людини. А копію повідомлення в Центр прав людини Організації Об'єднаних Націй:
1211 Женева 10, Швейцарія
(телеграму давати на адресу: UNATIONS Geneva;
telex 289696; телефакс 339879).

Навіть якщо повідомлення про якийсь випадок подається неурядовою організацією, всі прохання про вжиття Робочою групою заходів повинні йти від сім'ї або друзів зниклої особи. В повідомленні повинні бути прізвище та ім'я особи або назва організації, які подають повідомлення, а також адреса для зв'язку. Якщо автор повідомлення не є родичем зниклої особи, але діє прямо чи побічно на прохання сім'ї, він повинен підтримувати зв'язок із сім'єю для того, щоб інформувати її про результати зусиль Робочої групи. Будь-які відомості відносно долі зниклої особи або про її місцеперебування призначені тільки для рідних.

Як було вже детальніше викладено в частині III, у повідомленні повинна бути така мінімальна інформація:

- Прізвище та ім'я;
- День місяць і рік зникнення;
- Місце зникнення;
- Особи, які є відповідними;

– Інформація про ведення пошуку.

Досвід показує, що інформація про насильницьке або недобровільне зникнення осіб є найрізноманітнішою з точки зору деталей, маючи на увазі характер і певні обставини кожного випадку. Бланки, що призначені для подання допомоги рідним у складанні повідомлень про зникнення осіб, можна отримати в Центрі прав людини Організації Об'єднаних Націй. Хоча дуже важливо отримати якомога більше інформації, відсутність детальних відомостей не повинна перешкодити скеруванню повідомлень. Але Робоча група може розглядати тільки повідомлення про конкретні окремі випадки, які містять в собі мінімальні відомості, вказані в частині III.

ДОДАТОК

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ЗАХИСТ УСІХ ОСІБ ВІД НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ

РЕЗОЛЮЦІЯ 47/33 ГЕНЕРАЛЬНОЇ АСАМБЛЕЇ, ПРИЙНЯТА 18 ГРУДНЯ 1992 РОКУ

Генеральна Асамблея,

беручи до уваги, що у відповідності до принципів, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй та в інших міжнародних документах, визнання гідності, властиві всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їхніх прав є основою свободи, справедливості і загального миру,

враховуючи зобов'язання держав, взяті ними у відповідності до Статуту, зокрема до статті 55, сприяти загальному поважанню і дотриманню прав людини і основних свобод,

будучи дуже стурбованою тим, що в багатьох країнах бувають випадки насильницьких зникнень, які часто мають безперервний характер у тому розумінні, що особи арештовуються, затримуються чи викрадаються проти їхньої волі чи якимось іншим чином позбавляються волі посадовими особами різних ланок чи рівнів уряду, організованими групами чи приватними особами, які діють при його прямій чи непрямій підтримці, з його дозволу чи згоди, при наступній відмові повідомити про долю чи місцеперебування таких осіб або визнати позбавлення їх волі, що ставить цих осіб поза захистом закону,

беручи до уваги, що насильницькі зникнення підривають фундаментальні цінності будь-якого суспільства, яке є прихильником поваги до законності, прав людини і основних свобод, і що систематичне вчинення таких актів за своїм характером є злочином проти людяності,

посилаючись на свою резолюцію 33/173 від 20 грудня 1978 року, в якій вона висловила стурбованість повідомленнями з різних частин світу про насильницькі або недобровільні зникнення осіб та про страждання і горе, яке приносить таке зникнення, і закликала уряди забезпечити, щоб

органи правопорядку та органи безпеки несли юридичну відповідальність за зловживання владою, яке може призвести до насильницьких або недобровільних зникнень осіб,

нагадуючи також про захист, який надається жертвам збройних конфліктів у відповідності до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року і Додаткових протоколів до них 1977 року,

враховуючи, зокрема, відповідні статті Загальної декларації прав людини і Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, які захищають право на життя, право на свободу і безпеку особистості право не зазнавати катувань і право на визнання правосуб'єктності особистості,

враховуючи також Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання, в якій передбачається, що держави-учасниці будуть вживати ефективних заходів щодо запобігання катуванням і покарання за їх застосування,

беручи до уваги Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку, Основні принципи застосування сили й вогнепальної зброї посадовими особами правопорядку, Декларацію основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою та Мінімальні стандарти правила поводження з в'язнями,

заявляючи, що з метою запобігання насильницьким зникненням необхідно забезпечувати суворе дотримання Зводу принципів захисту всіх осіб, яких затримують чи ув'язнюють у будь-якій формі, що міститься в додатку до його резолюції 43/173 від 9 грудня 1988 року, і Принципів ефективного попередження і розслідування незаконних, свавільних і сумарних страт, викладених Економічною і Соціальною Радою в додатку до її резолюції 1989/65 від 24 травня 1989 року і схвалених Генеральною Асамблеєю в резолюції 44/162 від 5 грудня 1989 року,

враховуючи, що дії, в основі яких лежить насильницьке зникнення, є порушенням заборони, що міститься у вищезгаданих міжнародних документах, все-таки важливо розробити документ, у якому будь-які акти насильницького зникнення кваліфікувалися б як особливо тяжкі правопорушення і встановлювалися б норми, спрямовані на покарання за їх вчинення, а також на їх попередження,

1. **проголошує** дану Декларацію про захист усіх осіб від насильницьких зникнень як звід принципів для всіх держав;

2. **настійливо закликає** докласти всіх зусиль для того, щоб Декларація набула загальновідомого і загальновизнаного характеру.

Стаття 1

1. Будь-який акт насильницького зникнення є образою людської гідності. Він засуджується як заперечення цілей Статуту Організації Об'єд-

наних Націй і як серйозне і кричуще порушення прав людини і основних свобод, проголошених у Загальній декларації прав людини та підтверджених і розвинених у міжнародних документах, які стосуються цієї галузі.

2. Будь-який акт насильницького зникнення ставить осіб, які зазнали цього, поза захистом закону, а також спричиняє тяжкі страждання їм та їхнім сім'ям. Він є порушенням норм міжнародного права, яке гарантує, зокрема, право на визнання правосуб'єктності особистості, право на свободу і безпеку особистості і право не зазнавати катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки і покарання. Він є також порушенням права на життя чи є серйозною загрозою для цього права.

Стаття 2

1. Жодна держава не повинна практикувати, дозволяти чи допускати насильницькі зникнення,

2. Держави діють на національному і регіональному рівнях у співробітництві з Організацією Об'єднаних Націй для того, щоб усіма засобами сприяти запобіганню і викоріненню практики насильницьких зникнень.

Стаття 3

Кожна держава вживає ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для запобігання і викорінення актів насильницького зникнення на будь-якій території, яка знаходиться під її юрисдикцією.

Стаття 4

1. Різні акти насильницького зникнення є злочином за кримінальним правом, яке передбачає відповідні міри покарання з урахуванням його надзвичайно тяжкого характеру.

2. Національне законодавство може передбачати пом'якшення обставин стосовно осіб, які, взявши участь в акті насильницького зникнення, сприяють поверненню жертв живими чи добровільно дають відомості, які сприяють з'ясуванню обставин насильницького зникнення.

Стаття 5

Окрім застосування карних санкцій, насильницькі зникнення тягнуть за собою громадянську відповідальність держави чи державних органів, які організували такі зникнення, дали на них згоду чи потурали їм, без

збитків для міжнародної відповідальності цієї держави у відповідності до принципів міжнародного права.

Стаття 6

1. Ніякий наказ чи розпорядження будь-якого державного, громадянського, військового чи іншого органу не можуть бути виправданням насильницького зникнення. Будь-яка особа, яка одержала такий наказ чи таке розпорядження, має право і не зобов'язана підкорятися їм.

2. Кожна держава забезпечує, щоб накази чи розпорядження, які приписують, уповноважують чи заохочують насильницьке зникнення, були заборонені.

3. При професійній підготовці співробітників правоохоронних органів слід приділити особливу увагу положенням пунктів 1 і 2 цієї статті.

Стаття 7

Ніякі обставини, якими б вони не були, чи то загроза війни, стан війни, внутрішня політична нестабільність чи інша надзвичайна ситуація, не можуть бути виправданням насильницьких зникнень.

Стаття 8

1. Жодна держава не повинна висилати, повертати чи видавати будь-яку особу іншій державі, якщо існують серйозні підстави вважати, що цій особі загрожує небезпека стати жертвою насильницького зникнення.

2. З метою визначення таких підстав компетентні органи беруть до уваги всі обставини, які стосуються справи, включаючи у відповідних випадках існування в даній державі постійної практики грубих, кричущих і масових порушень прав людини.

Стаття 9

1. З метою попередження насильницьких зникнень за будь-яких обставин, включаючи обставини, згадані вище в статті 7, необхідна наявність права використання швидкого й ефективного засобу судового захисту як засобу встановлення місцеперебування чи стану здоров'я осіб, позбавлених волі та/або визначення органу, який дав наказ про позбавлення волі чи здійснюваного такої акту.

2. У ході таких розглядів національні компетентні органи мають доступ до всіх місць, де утримуються особи, позбавлені волі, і до будь-яких

частин цих місць, а також до будь-якого місця, в якому є всі підстави вважати, що там знаходяться такі особи.

3. Доступ до таких місць може мати також будь-який інший компетентний орган, який має на те право за законом даної держави або на підставі будь-якого міжнародно-правового документа, учасницею якого є ця держава.

Стаття 10

1. Будь-яка особа, позбавлена волі, утримується в офіційно визнаних місцях для затримання й у відповідності до національного законодавства стає перед судовим органом незабаром після затримання.

2. Точна інформація про затримання таких осіб і місце чи місця утримання їх під вартою, включаючи місця переведення, негайно надається членам їхніх сімей, їхньому адвокатові або будь-якій іншій особі, яка має законний інтерес до цієї інформації, якщо затримані особи не мають іншої думки.

3. У кожному місці утримання під вартою є регулярно поповнюваний офіційний список усіх осіб, позбавлених волі. Крім того, кожна держава вживає заходів для складання аналогічних централізованих списків. Інформація, яка міститься в цих списках, надається особам, згаданим у попередньому пункті, будь-якому судовому чи іншому компетентному і незалежному органу, а також будь-якому іншому компетентному органу, який має на те право за законом цієї держави або на підставі будь-якого міжнародно-правового документа, учасницею якого є відповідна держава, що прагне встановити місцеперебування затриманої особи.

Стаття 11

Будь-яка особа, позбавлена волі, повинна звільнитися таким чином, щоб можна було переконалися в тому, що вона була дійсно звільнена в умовах, які гарантують її фізичну недоторканність і здатність у повній мірі здійснювати свої права.

Стаття 12

1. Кожна держава передбачає в своєму національному законодавстві норми, в яких визначаються посадові особи, уповноважені видавати накази про позбавлення волі, застерігаються умови, за яких даються такі накази, і передбачаються покарання стосовно посадових осіб, які, не маючи законних підстав, відмовляються дати інформацію про затримання тієї чи іншої особи.

2. Кожна держава забезпечує також суворий контроль, включаючи, зокрема, чітке визначення підпорядкованості стосовно всіх посадових осіб правоохоронних органів, відповідальних за затримання, арешти, позбавлення волі, утримання під вартою, переведення в інші місця й тюремне ув'язнення, а також щодо всіх інших посадових осіб, яким за законом дозволено застосовувати силу й вогнепальну зброю.

Стаття 13

1. Кожна держава забезпечує, щоб будь-яка особа, яка має інформацію чи законний інтерес і яка заявляє про насильницьке зникнення якої-небудь особи, мала право подати скаргу в компетентний і незалежний державний орган, який невідкладно і неупереджено проводить ретельне розслідування. Кожного разу, коли є розумні підстави вважати, що сталося насильницьке зникнення якої-небудь особи, держава невідкладно передає цю справу вказаному органу для проведення такого розслідування навіть при відсутності офіційної скарги. Не повинні вживатися ніякі заходи, які б обмежували чи ускладнювали таке розслідування.

2. Кожна держава забезпечує, щоб такий компетентний орган мав необхідні повноваження і ресурси для ефективного проведення розслідування, включаючи повноваження, пов'язані з викликом свідків і підготовкою відповідних матеріалів, а також з негайним виїздом на місце.

3. Вживаються заходи для забезпечення захисту всіх учасників розслідування, включаючи позивача, адвоката, свідків і осіб, які проводять розслідування, від будь-яких видів поганого поводження, залякування чи помсти.

4. Результати такого розслідування надаються при запиті всім зацікавленим особам, якщо тільки це не приносить шкоди кримінальному розслідуванню, яке проводиться.

5. Вживаються заходи для забезпечення того, щоб відповідним чином карались будь-які випадки поганого поводження, залякування або помсти, а також будь-які форми втручання в зв'язку з поданням скарги або під час розслідування.

6. Можливість проведення розслідування у відповідності до вже названих умов повинна забезпечуватися до тих пір, доки не буде з'ясована доля жертви насильницького ув'язнення.

Стаття 14

Будь-яка особа, яка за твердженням вчинила акт, що виражається в насильницькому зникненні в будь-якій конкретній державі, і коли це під-

тверджується фактами, з'ясованими в результаті офіційного розслідування, повинна передаватися компетентній громадянській владі цієї держави для притягнення до відповідальності й суду, якщо тільки вона не була видана якій-небудь іншій державі, яка бажає здійснити свою юрисдикцію згідно із відповідними міжнародними угодами. Усі держави повинні вживати будь-яких належних і законних заходів, які є в розпорядженні, для притягнення до суду всіх осіб, які за припущенням є відповідальними за вчинення акту насильницького зникнення і які підпадають під юрисдикцію і контроль цих держав.

Стаття 15

Факт наявності серйозних підстав вважати, що будь-яка особа брала участь у діях особливо тяжкого характеру, наприклад, згаданих у пункті 1 статті 4 вище, є незалежним від рішення державних органів про надання чи не надання притулку.

Стаття 16

1. Особи, які за припущенням здійснили який-небудь вчинок, зазначений у пункті 1 статті 4, усуваються від виконання будь-яких службових обов'язків на час проведення розслідування, передбаченого в статті 13 вище.

2. Їхні справи розглядаються тільки в звичайних компетентних судах кожної держави, а не в будь-яких інших спеціальних трибуналах, зокрема військових судах.

3. Без шкоди для положень, що містяться у Віденській конвенції про дипломатичні стосунки, у ході таких розглядів неприпустимі ніякі привілеї, імунітети чи особливі пільги.

4. Особам, які за припущенням є відповідальними за такі вчинки, гарантується справедливе поводження згідно з відповідними положеннями Загальної декларації прав людини та інших діючих міжнародних угод на всіх етапах розслідування, а також можливого переслідування і суду.

Стаття 17

1. Будь-який акт насильницького зникнення розглядається як злочин, що триває, до тих пір, поки особи, що вчинили його, приховують відомості про долю і місцеперебування зниклої особи і поки не будуть з'ясовані відповідні факти.

2. Коли засоби правового захисту, передбачені в статті 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, перестають діяти, дія строку

давності стосовно актів насильницького зникнення зупиняється до поновлення дії цих засобів правового захисту.

3. Строк давності в тих випадках, коли він передбачений стосовно актів насильницького зникнення, повинен бути тривалим і відповідним тяжкому характеру цього злочину.

Стаття 18

1. На осіб, які вчинили або за припущенням здійснили вчинки, згадані в пункті 1 статті 4, не поширюються якісь особливі закони про амністію, а також інші аналогічні міри, які могли б звільнити їх від будь-якого кримінального переслідування чи покарання.

2. При здійсненні права на помилування повинен братися до уваги особливо тяжкий характер актів насильницького зникнення.

Стаття 19

Жертви актів насильницького зникнення та їхні сім'ї отримують відшкодування і мають право на відповідну компенсацію, включаючи засоби, які забезпечують їм максимально можливу реабілітацію. У випадку смерті жертви в результаті акту насильницького зникнення, особи, які знаходяться на її утриманні, також мають право на компенсацію.

Стаття 20

1. Держави попереджають і припиняють практику викрадення дітей, батьки яких зазнавали насильницького зникнення, а також дітей, які народились під час насильницького зникнення їхньої матері, і прагнуть знайти, встановити особу та повернути цих дітей у сім'ї їхнього походження.

2. Враховуючи необхідність захисту вищих інтересів дітей, згаданих у попередньому пункті, в державах, які визнають систему усиновлення або удочеріння, забезпечується можливість для перегляду питання про усиновлення чи удочеріння таких дітей і, зокрема, визнання недійсним будь-якого усиновлення або удочеріння, пов'язаного з насильницьким зникненням. Однак таке усиновлення чи удочеріння залишається дійсним, якщо на момент перегляду найближчі родичі дитини дають на те свою згоду.

3. Викрадення дітей, батьки яких зазнали насильницького зникнення, або дітей, які народилися під час насильницького зникнення їхньої матері, а також підробка або знищення документів, які засвідчують їх справжню особу, є злочином особливо тяжкого характеру, який підлягає покаранню як такий.

4. З цією метою держави, при необхідності, укладають двосторонні чи багатосторонні угоди.

Стаття 21

Положення цієї Декларації не приносять шкоди положенням, які містяться в Загальній декларації прав людини або в будь-якому іншому міжнародному документі, і не можуть тлумачитися як такі, що обмежують або допускають відхід від якого-небудь із цих положень.

Наукове видання

**НАСИЛЬНИЦЬКЕ
АБО НЕДОБРОВІЛЬНЕ
ЗНИКНЕННЯ ОСІБ
ВИКЛАД ФАКТІВ № 6**

Відповідальний за випуск і редактор *Євген Захаров*

Коректор *????????*

Комп'ютерна верстка *Олег Мірошніченко*

Підписано до друку *???.??.*2004

Формат 60 x 84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Тип Таймс

Друк офсетний. Умов. друк. арк. *??,??* Умов. фарб.-від. *??,??*

Умов.- вид. арк. *??,??* Наклад 1000 прим.

Розповсюджується безкоштовно

Харківська правозахисна група

61002, Харків, а/с 10430

ТОВ «Видавництво Фоліо»

61057, Харків, вул. Донець-Захаржевського, 6/8

Надруковано на обладнанні Харківської правозахисної групи

61002, Харків, вул. Іванова, 27, кв. 4